

Vocem Preco! Újabb keletű tévedések a selmeci hagyományok területén

SEMÁN ATTILA főmuzeológus (Központi Bányászati Múzeum, Sopron)

A szerző egy-egy jelképünk helytelen használatára ill. elnevezésére hívja fel a figyelmet. Mondanivalóját, álláspontját történelmi és nyelvészeti adatokkal támasztja alá.

Arany és ezüst gyíkok Selmecebánya címerében

Az utóbbi években ismét kedvelt ábrázolás lett a selmecebányai címer a gruben- és walden foltokon. Örülünk ennek, hiszen nagyon dicséretes, hogy a selmeci hagyományokra ilyen módon is emlékeznek az utódintézmények diákjai. Sajnálatos módon azonban, ezek a címerek nem teljesen hiteles színekben jelennek meg. A hímzett selmecebányai címerek lényeges eleme a két gyík, s ennek megfelelően ábrázolják is mindig őket. Színük azonban sárga és fehér, ami nem felel meg az eredeti ábrázolásnak. Hiszen a selmecebányai címer címertartói, melyek eredetileg sárkányok voltak, zöld színűek!¹ A sárga és fehér a heraldikában valójában nem is szín, és csak az arany és ezüst fémek helyettesítésére alkalmazható.²

További pontatlanság, hogy az utóbbi néhány évben a gyíkok helyett gyakran szalamandrát említenek. Ez több szempontból is valótlan. A gyíkok és szalamandrák legfeljebb a felületes szemlélők számára hasonlóak. A gyíkok azonban hullólk, a szalamandrák pedig kétélűek. Ebből adódóan a gyíkok sokkal mozgékonyabbak és alakjuk is sokkal karcsúbb. A történelmi forrásokban előforduló latin elnevezés mindig a lacerta, és soha nem fordul elő a salamandra. A szalamandrák nem felelnek meg az eredetmondában betöltött szerepüknek sem, hiszen a mély völgyek kis patakjaitól el sem távolodhatnak, s ennél fogva a hegyek teléreinek nyílásaiba sem bújhatnának bele. Színük a mi égövünkön csak fekete, vagy fekete alapon sárga foltos lehet. Az igaz ugyan, hogy a selmeci diákszokásokhoz több oldalról is kapcsolódnak a szalamandrák: 1. A bányász- illetve diákvonulás elnevezése a szalamander, a szalamandrák német nevére utal. 2. A középkori bestiáriumok szerint a szalamandrák lételeme a tűz és kedvelik is ezt az elemet, ezáltal kapcsolódnak a kohászathoz. 3. Az előbbiekhöz kapcsolódóan a mágiában a tűz szellemei a szalamandrák, s így módon a „garabonciás diák”-kal és a szabadkőművességgel is összefüggésbe hozhatók. A selmecebányai címerhez azonban még áttételesen sincsen közük.

A selmecebányai címerpajzsot két oldalról tartó sárkányok első színes ábrázolása a selmeci jogkönyvben található (1. kép)³. (A képeket technikai okokból a cikk végén helyeztük el. – Szerk.) A – meglehetősen lompos formájú – sárkányok már itt alapvetően zöldek, csak a hasuk táján sárgások kicsit. Emellett egyforma színűek, színük különbözősége tehát fel sem merülhet, és arany

vagy ezüst színekről szó sincs, pedig ezen a címerképen a fémekeket valódi fémszínnel adták vissza. A Szent Katalin templom kapuja fölött látható 1555-ös falfestményen a sárkányok színe szürkés színű. Ez az egyetlen eset, mikor hiteles ábrázoláson a két sárkány színe a zöldtől eltérő, ez azonban a jelenlegi fakult színre vonatkozik, a festmény eredeti színe lehetett halványzöld is. Az még így is bizonyos, hogy ismét egyforma- és nem fémszínűek. A későbbiekben a címertartók gyíkká alakultak, s amikor 1788-ban a selmecebányai címert egyesítették a bélabányaival, bekerültek a címerpajzsba. Helyenként persze ezután is ábrázolták a szűkebb értelemben vett selmecebányai címert, s ezeken a gyíkok pajzsán kívül maradtak. Az állatalakok azonban akár sárkány, akár gyík formájúak, és akár a pajzsán kívül vagy belül helyezkednek el, mindig zöldek. Így egy 1834-ből származó selmecebányai céltáblán is jól láthatóan zöld színűek (2. kép)⁴. Ilyen formában rögzültek a 19. század második felének magyar nyelvű selmec-kultuszában is. Olyannyira, hogy a „Selmeci” előnevű Pöschl Ede selmeci professzor 1887-ben adományozott címerében is zöldek a gyíkok⁵. Itt, a közrefogott várral egyetemben, egyértelműen Selmecebánya városára utalnak a heraldika eszközével. A zöld gyíkok továbbra is szerepeltek a város címerében 1959-ig, amikor is Selmecebánya visszatért az 1275-ös pecsétről ismert legrégebbi címeréhez. A legrégebbi címerábrázoláson ugyanis még nem találhatók meg a sárkányok.

A heraldikai jobboldalon arany, másik oldalon ezüst gyíkot mutató címerváltozat heraldikailag hamis, nagy valószínűséggel a 18. századtól ismert mondára alapozódik. De a monda is csak aranyos, ezüstös hátú gyíkokról tud⁶, s ezek a telérek repedéseiből bújnak elő. A heraldika azonban tudomány, sőt meglehetősen kötött elemekkel dolgozó tudomány. Egy címet leírni is csak speciális kifejezésekkel lehet, hiszen ha mindent körül kellene írni, nagyon is hosszú lenne a leírás. Mindez teljesen kézenfekvő, hiszen országokat, csoportokat, személyeket jelölő címerekről, azaz jelképes ábrákról van szó, melyeknek pontos jelentése és ábrázolása nagyon fontos. Így önkényes változtatások egyáltalán nem fogadhatók el. A hamis címerváltozatot először egy Prizbramban 1971-ben kiadott népszerűsítő munkában találjuk meg^{7,8}. Ennek szerzője cseh nemzetiségű, s bizonyára nem volt eléggé tisztában a régi magyarországi címerekkel. Pedig a tudományos szlovák szakirodalom is

ragaszkodott az eredeti leírásokhoz és ábrázolásokhoz⁹. Azóta sem tudunk róla, hogy elfogadta volna ezt az önkényes változtatást.

Megtévesztő a hamis változat, hiszen tetszetős, és érthetően nagyon jól beleillett az arany és ezüst bányászatát egyaránt művelő bányászok szemléletébe. Ezért történhetett, hogy a hodrusi bányászok 1992-ben, készítettek egy hagyományőrző zászlót, mely szintén az arany-ezüst gyíkokat mutatja be. Ezen a jobboldali (heraldikai értelemben) gyík vagy sárkány arany a baloldali ezüst. Hozzájárulhatott a téves színek, valójában fémek (heraldikai értelemben a zöld máz helyett arany és ezüst fémek) elterjedéshez az is, hogy Selmecbánya jelenleg a legrégebb címerváltozatát használja (3. kép), melyen a címertartó sárkányok vagy gyíkok nem szerepelnek. Nem látható tehát lépten-nyomon a gyíkokat helyesen ábrázoló színes címerváltozat. Magyarországon először – nyilvánvalóan jóhiszeműen – Benke István népszerűsítette Schenk színes kiadványa alapján ezt a hibás változatot¹⁰. Schenk tévedése azért is lehetett ilyen nagy hatású, mert – a már említett, és a selmeci hagyományokból jól ismert – monda is aranyos hátú gyíkokat említ. A selmeci eredetmondát pedig a gyíkokkal – nagyon helyénvalóan – sok hallgató ismeri. Ezek után a kétségtelenül dekoratív, bár hamis címervariáció érthetően gyorsan terjedt a korsókon, gruben- és waldenfoltokon. Minthogy azonban nem felel meg a történelmileg kialakult valódi selmeci címer színeinek, ezek az ábrázolások, sajnos, mind helytelenek.

Pickhammer

Nagyon meglepődtem, mikor először hallottam a miskolci hallgatóktól ezt a német (vagy angol?) eredetű kifejezést a keresztezett bányászékből és kalapácsból álló bányász jelképünkre alkalmazni. Ismerős ugyan az elnevezés, csakhogy a magyar bányász ezt egészen más szerszámra használja. Bár a német szótár (*Halász Előd: Német-magyar szótár*, Budapest, 1967.) a Pickhammer szó jelentéseként a „csákánykalapács” szót adja meg, valójában a bányászok a sűrített levegő meghajtású fejtőkalapácsot nevezték így. Nem lehetetlen, hogy valamilyen összefüggés van az angol bányásznyelvel is ebben a tekintetben, mert a pickhammer angol szóként is szintén a fejtőkalapács megfelelője (*Ország Mihály: Angol nagyszótár*, Budapest, 1960). A Mecseki zsargon-szótár nagyon helyesen „pikhámmar” kiejtéssel der Pickhammer fejtőkalapács jelentéssel hozza ezt a bányászati kifejezést¹¹. Ennek szóanyag-gyűjteménye még a ténylegesen használt, hagyományos bányásznyelvet rögzíti, s természetesen nem tud a pickhammer ék-kalapács értelmezéséről. Ha valamilyen okból idegen nyelven kívánjuk megnevezni a bányászjelvényt, erre németben a „Schlägel und Eisen” az állandósult kifejezés, míg az angolban a „Pick and hammer” a megfelelője. Ez utóbbi – a hangsort tekintve – nem áll messze a „pickhammer”-tól, mégsem cserélhető fel azzal.

A kifejezést gondolom a „Majd ha a földi műszak” című bányásznótánk – melyet méltóképp szeretnek éne-

kelni bányász dolgozók és hallgatók egyaránt – sok-sok éneklése tehetné népszerűvé a miskolci hallgatók között:

„Majd ha a földi műszak végképpen lejár,
pickhammerrel kopogunk a menny kapuján...”

Egy miskolci kiadvány szerint a nóta Miskolcra terjedt el a '70-es évek második felében¹². Ez úgy vélem teljesen korrekt vélekedés, és egyben utal annak viszonylag új mivoltára is. Ez pedig egyértelműen a helyes német, illetve angol elnevezés mellett szól. A 20. század közepe táján, szénbányász környezetben keletkezett nóta érthetően az akkor legelterjedtebben használt szerszámot, a fejtőkalapácsot helyezte a középpontba. A bányászékre és kalapácsra nem is gondolhatott a munkás, hiszen ezeket a szerszámokat egyáltalán nem használták már!¹³

A hibás elnevezés egyébként csak néhány évvel ezelőtt keletkezett a miskolci hallgatók (bányamérnököktől a bölcsészekig) körében, de azután gyorsan terjedt, s ma már a soproni, dunaújvárosi stb. hallgatók is használják. A bányamérnökök közép-korosztálya azonban még egyáltalán nem ismeri a pickhammer kifejezés hibás bányászjelvény értelmezését. Úgy gondoljuk, a történelmileg kialakult speciális bányász kifejezések értelmét nem szabad önkényesen ma sem megváltoztatnunk – különösen nem egy több száz éves jelkép nevét.

HIVATKOZÁSOK

1. *Szemán Attila*: Selmecbánya címerének fejlődése, Levéltári Szemle 47. (1997) 4.sz. 11-24. p.
2. Ez a gyakorlat a heraldikában csakis praktikus okok miatt tekinthető bevett szokásnak. Az arany és ezüst fém színű ábrázolása ugyanis sokszor nagyon drága volt.
3. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található ltsz.: 61.53.C. Fotó: Dabasi András
4. A Szlovák Bányászati Múzeum (Slovenské Banské Múzeum) gyűjteményében ltsz.: inv. UH – 2324
5. *Szemán Attila*: A dualizmus korában adományozott címerek bányászati és kohászati vonatkozásai in: Péch Antal (1822-1895) és kora Miskolc-Rudabánya 1997. 181.p.
6. *Faller Jenő*: Bányászati vonatkozású magyar város címerek Bányászati és Kohászati Lapok 75/1942. 486. p.
7. *Majer Jirží – Čáka, Jan*: Technika eeských a slovenských dolu v prubehu dejin Příbram, 1971. 7.p.
8. *Čáka J.-Schenk J.*: Bergstädte in der Tscheslowakei, heraldischen Bildern I. rész Příbram, é.n. (1980-as évek).
9. *Novák, Jozef*: Slovenské mestské a obecne erby Bratislava, 1972. 91-94. p. (a későbbi szerzők ma is rá hivatkoznak)
10. *Benke István*: Bányaváros címerek Minikönyv sorozat Miskolc, 1992. 22-23. p.
11. *Sík Lajos*: Mecseki zsargon-szótár, Nyelverteremtő bányászok II. Pécs, 2000. (szerk. Szirtes Béla) 35. p.
12. Daloskönyv 1998. „Vivát bölcsész” Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 67. p.
13. Olyannyira nem, hogy sok esetben a bányászjelvény két, mindkét végén tompa vasú kalapács ábrázolását jelentette.

1. kép: Selmecebánya címere a jogkönyvben

2. kép: A címer az 1934-es céltáblán

3. kép: Selmecebánya jelenleg használt címere

SZEMÁN ATTILA 1985-ben végzett a Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, mint magyar-történelem szakos középiskolai tanár és régész. Az egyetem elvégzése után a Központi Bányászati Múzeumban helyezkedett el, s jelenleg is ott dolgozik. Elsősorban a bányászattörténet tárgyi anyagával foglalkozik. Publikációi bányászati heraldikából és numizmatikából, a bányászat különböző munkaeszközeiről, dísz tárgyairól, ruháiról jelentek meg.

GŐZTECHNIKA KFT.

spirax
sarco

gőzrendszerek

GARONI AVAL

a gyorsgőzfejlesztőtől a
nagykazánig
Rendszerek–szerelvények–szerviz
www.goztechnika.hu 62/553-950
6724 Szeged, Vértói út 18/c

h+s
Hutter+Schrantz
Hungária Kft.

Termékeink:

- Feszítőperemes fém és műanyag rosták
- Műanyag rosta/rendszerek
(CLIP-TEC, UNIPLANK, UNISTEP
Vibro-Elastic, Síkrosta)
- Hárfa rosták, préshegesztett rosták,
perforált lemezek
- Ipari drótszövet (vibrátor fonatok) osztályozó
gépekhez, magas kopás- és rezgésálló rugóacélból,
rozsdamentes kivitelben is
- Allgaier szitabetétek javítása, felújítása
- Hullámrácsok tetszőleges rácsosztással, jól
hegeszthető anyagból, rozsdamentes kivitelben is
- Műszaki szövetek, szítaszövetek 0,04 mm-től
rozsdamentes, rugóacél, horganyzott és szénacél
anyagokból
- Szúnyoghálók szélein szegett, szőtt kivitelben
(barna, fehér, szürke, zöld színekben;
1,0; 1,2; 1,5 m széles tekercsekben)
- Vadhálók tűzi horganyzott kivitelben
- Kerítéselemek, kerítésmezők

3000 Hatvan–Nagygyombos

Tel./Fax: 06-37/341-231; 06-37/540-213

Mobil: 06-20/3131-612

E-mail: hutter@h-s.hu Weboldalunk: www.h-s.hu